

Джерела та література

1. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму : [монографія] / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2009. – 411 с.
2. Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: аспекти родожанрової динаміки : [монографія] / Н. Малютіна. – Одеса : Астропринт, 2006. – 352 с.
3. Масенко Л. Тема національної неволі в драматургії Лесі Українки / Л. Масенко // Студії з україністики : [зб. наук. пр.] / [за ред. Р. Радишевського]. – К. : [б. в.], 2004. – Вип. V : До 190-річчя з дня народження Тараса Шевченка. – С. 174–190.
4. Михалёва О. Политический дискурс: способы реализации агональности [Электронный ресурс] / О. Михалёва. – Режим доступа : <http://rus-lang.isu.ru/about/group/mikhaleva/state2>
5. Почепцов Г. Теория коммуникации / Г. Почепцов. – Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2001. – 656 с.
6. Турган О. Рецепція античності в українській літературі (діахронічний аспект) / О. Турган // Філологічні семінари. – 2013. – Вип. 16. – С. 72–81.
7. Турган О. Функції агональності в структурі драми Лесі Українки / О. Турган // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : [зб. наук. пр.]. – Ужгород : Говерла, 2011. – Вип. 15. – С. 269–273.
8. Українка Леся. Зібрання творів. У 12 т. Т. 3 / Леся Українка – К. : Наук. думка, 1975. – С. 217–239.
9. Шейгал Е. Агональность в коммуникации: структура понятия / Е. Шейгал, В. Дешевова // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – 2009. – № 34 (172). Филология. Искусствоведение. – Вип. 36. – С. 145–148.

Стародубцева Любовь. Реализация принципа коммуникативной агональности на материале диалога Леси Украинки «Три минуты». В статье исследованы особенности бытования античного принципа агональной коммуникации, его реализацию в диалоге Леси Украинки «Три минуты». В тексте присутствуют все имманентные составляющие агона как способа коммуникации (выдержаны этапы развития агона, присутствует конфликт интересов, агрессия к противнику, амбициозность оппонентов). Однако, их авторская модификация придает современное звучание классической форме. Агональность в произведении проявляется на всех уровнях художественного текста. Словесная битва антагонистов носит континуальный характер, ей присущи признаки одновременно дискуссионной и конфронтативной агональности. Статья доказывает, что основной чертой коммуникации в диалоге Леси Украинки «Три минуты» является агон, который продолжается даже после формального завершения спора.

Ключевые слова: агон, коммуникация, диалог, вербальная битва, спор.

Starodubtseva Lubov. Realization of the Principle of Communicative Agon on the Material of Lesya Ukrainka's Dialogue "Three Minutes". The article studies the peculiarities of existing of the antique principle of agonal communication, it's realization in Lesya Ukrainka's dialogue "Three minutes". In the text there are all the immanent components of agon as a means of communication (periods of agon's development are kept up, there is a conflict of interests, aggression to the rival, ambitiousness of the opponents). However the components' authour's modification gives a modern sound to the classic form. Agon appears on all the levels of the literary text. Antagonists' verbal fight has a continuous character, it simultaneously contains features of discussive and confrontative agons. The article proves that the main feature of communication Lesya Ukrainka's dialogue "Three minutes" is the agon, which continues even after the formal ending of the dispute.

Key words: agon, communication, dialogue, verbal battle, dispute.

Стаття надійшла до редколегії
11.11.2014 р.

УДК 821.161.2: 82-6

Вікторія Стернічук

**Жанрово-стильові особливості епістолярного діалогу
Юрія Шевельова – Оксани Забужко**

У статті розглянуто епістолярний діалог Ю. Шевельова – О. Забужко як сукупність парних текстів – документів писемного спілкування суб'єктів, що в підсумку складають цілісний текст, набувають жанрово-стильової визначеності та завершеності, зафіксованої у книжковому виданні. Авторська постать у такому діалозі

© Стернічук В., 2014

лозі проявляється завдяки стильовій домінанті, адже специфіка епістилю спрямована на те, щоб максимально об'єктивно розкрити особу автора та адресата. Епістолярні тексти О. Забужко – Ю. Шевельова – це стилізована літературна форма спілкування, перенесена у площину листа.

Ключові слова: епістолярний діалог, епістиль, комунікація, автор, адресат, інтертекстуальність.

Постановка наукової проблеми та її значення. На тлі посиленого зацікавлення епістолярієм видатних письменників та епістолярієм загалом особливо чітко видно слабкість теоретичних концепцій, які не встигають за літературною ситуацією. Коли йдеться про непересічні постаті культури, листування двох людей може перетворитися на захопливу історію стосунків, з напругою, конфліктами, персонажами, які нагадують драматичний твір або ж листовний роман. Водночас це «роман», який виростає безпосередньо з життя, співвідноситься з літературою факту. З іншого боку, зразки листування двох осіб, надруковані однією книгою (останнім часом такі книги виходять дедалі частіше), видають зумисну «драматургію» стосунків, демонструють рольову настанову авторів. І таким чином творять цілісний твір, який має не тільки загальнокультурну вартість чи біографічну цінність, якщо йдеться про класиків, а цікавий сам по собі як твір максимально ліризований, з підвищеною мірою відвертості і правдивості. Крім того, автори переносять на листування особливості власного стилю, вміщують у листування багато питань, пов'язаних з естетикою та поетикою, процесом творчості, різноманітними філософськими проблемами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Епістолярні діалоги письменників публікуються останнім часом дедалі активніше. Тому варто було би розглядати авторські парні тексти як своєрідне жанрове утворення, що отримує теоретичне обґрунтування та свої жанрові характеристики. Отже, епістолярний діалог (німецький відповідник Briefwechsel, тобто листування) будемо розглядати як сукупність парних текстів – документів писемного спілкування суб'єктів, що в підсумку складають цілісний текст, набувають жанрово-стильової визначеності та завершеності, зафіксованої у книжковому виданні. Епістолярний діалог вважаємо тією композиційною формою, що дає змогу відтворити цілісну структуру листа, з огляду на двосторонню експліцитну перспективу автора та адресата.

Якщо німецькомовна епістолографічна школа використовувала діалогічну домінанту епістолярію як жанровизначальну, то україномовних видань, що подавали би парну перспективу респондентів, майже не було. Проте останнім часом вийшли друком книги листувань українських письменників та культурних діячів, побудовані за принципом діалогу: «Вибране листування на тлі доби. 1992–2002» Оксани Забужко та Юрія Шевельова (К., 2011), «Євген Чикаленко, Андрій Ніковський. Листування. 1908–1921 роки» (упорядники Надія Миронець, Юлія Середенко, Інна Старовойтенко; К., 2010), «Євген Чикаленко, Сергій Єфремов. Листування. 1903–1928 роки» (упорядник Інна Старовойтенко; К., 2010), «Євген Чикаленко, Петро Стебницький. Листування. 1901–1922 роки» (упорядники Надія Миронець, Інна Старовойтенко, О. Степченко; К., 2008). Оскільки специфіка названих епістолярних діалогів не була предметом окремих студій, то, з огляду на недослідженість, варто розглянути еволюцію стилю, природу мотивів названих авторів тощо.

Кореспонденція Юрія Шевельова – Оксани Забужко налічує 57 листів (тих, які нині доступні публікаторові – О. Забужко), що їх автори писали впродовж десяти років (1992–2002). Особливістю епістолярного діалогу названих респондентів можна вважати спосіб упорядкування кореспонденції, а точніше, її коментування, що здійснює один з авторів – Оксана Забужко. Як зазначає сама письменниця, публікація її листування з Шевельовим було «порцією уваги, яку я завинила йому за життя» [1, с. 10]. Власне, авторські примітки та коментар займають у листовному діалозі в декілька разів більше обсягу, аніж сам текст листа. Однак, зі слів Забужко, такий прийом був запобіжним засобом, що був конче потрібний для цілісного розуміння епістолярних текстів: «Якби, врешті-решт, бодай ті збірки статей ЮШ, що виходили в Україні, були фізично приступні всякому зацікавленому, схотів – прочитав, – тоді й ця збірка листів не потребувала би посиленого коментаторського “вгляду”: не більшого, в усякому разі, ніж це заведено в культурних народів. І підвищена густина інтертекстуальності в цих листах (що не раз перетворює їх на своєрідний “гіпертекст” із безмежно даленіючою анфіладою лінків) сприймалась би читачем як особливість стилю, не більше» [1, с. 10].

«Третій» голос – коментатора листів (водночас це й голос одного з авторів кореспонденції) – уможливує процес декодування листовної інформації, тим самим полегшує сприйняття та розуміння текстів читачами. При «перечитуванні з середини» (вислів О. Забужко) листів Ю. Шевельова

коментарі долали факт «штучної» суб'єктивності та «перетворювалися на “третій голос” у колишньому двоголоссі» [1, с. 12]. Таким чином створювалася мультижанрова перспектива книги, яку, зі слів Забужко, можна вважати тематичним збірником, колажем, бриколажем, мозаїкою, епістолярним романом, а найголовніше – путівником по Шевельову. Жанр путівника, що представлений у багатьох літературах комплексом суміжних епістолярних діалогів певного автора та докладних біографічних коментарів третьої особи (третього голосу), дає змогу «читати» письменника не тільки завдяки його художній спадщині, а й на основі матеріалів нефікційної літератури.

Епістолярному діалогу (радше, епістолярному розумінню) Шевельова – Забужко передували особисті зустрічі в Україні та по той бік океану, незліченні телефонні розмови, що тривали годинами. Та, як зізнався Шевельов після десяти років знайомства із Забужко, зустріч на Міжнародному конгресі українознавців у Києві (30.08.1990 р.), на яку він прибув до України вперше після 47 років вигнання, не була випадковою, а з його власної ініціативи. Тридцятилітній поетесі на той момент було важко збагнути історичний момент цієї зустрічі. Схоже, й дотепер залишилися сумніви щодо шевельовського інтересу до своєї особи: «Я так і не знаю – і ніколи вже не дізнаюся, – що він розгледів у тій двадцятилітньої давности дівчинці дистанційно, через океан: по чому був запримітив “дебютантку” і звідтоді вже не випускав із “сфери впливу”, терпляче зносячи її молодечий егоїзм, і не увагу, і всі її норови...» [1, с. 26].

Епістолярна дружба, започаткована листом Юрія Шевельова до Оксани Забужко від 03.12.1992 р., та наступні епістолярні зносини респондентів один з одним, попри зацікавленість адресатів у реалізації листовної комунікації та надзвичайну приязнь, несуть певну пересторогу, як усе ж таки буде сприйматися епістолярне слово один одного. Йдеться про так звані соціокультурні та психологічні бар'єри (соціальний статус, вікова домінанта, місце проживання тощо). Початкова дистанція була надто великою, щоби перерости відразу в діалог на паритетних умовах. Парна позиція дописувачів часто була невизначеною або ж балансувала поміж учителем і ученицею, «онучкою і дедушкою» (Ю. Шевельов), з огляду на 52 роки різниці у віці між молодою дебютанткою і досвідченим майстром та, врешті, рівноправними Я – Ти.

З огляду на психологічні бар'єри, молода письменниця намагалася відшукати потрібний епістолярний ключ для невимушеного та приязного спілкування у тандемі з Шевельовим. Адже від самого початку знайомства вона побачила «сучасника, “свого”, з ким можна не лише обмінюватися думками, а й сміятися з тих самих речей» [1, с. 28]. Вже з перших епістолярних звісток у відповідь сердечним лексемам звертання: «Дорога пані Оксано» (лист від 03.12.1992 р.), «Дорога Оксано» (11.02.1993 р.) – лунають: «Дорогий Юрію Володимировичу» (09.08.1995 р.). Підсилюють ефект і лексеми прощання: «Сердечно Ваш Ю. Шевельов» (03.12.1992 р.), «З добрим словом Ваш Ю. Шевельов» (03.12.1992 р.) – «Цілую Вас, Ваша Оксана Забужко» (09.08.1995 р.), «Обіймаю, Ваша Оксана Забужко» (16.12.1995 р.).

Стиль комунікації у листуванні Шевельова – Забужко вирізняється особливою неординарністю мовлення, що складається із власного дискурсу, відомого тільки автору й адресату, та того, який вміщує іншомовні вирази, цитати, створені нові слова. І переповнений інформативними деталями з елементами суржику, сленгу, іронією, жартами, метафорами тощо. Сама ж письменниця називає стиль епістолярної комунікації «балаком»: «Між нами вже виробився спільний “балак” (так ЮШ жартома тлумачив українською мовою “дискурс”) – своя “мова для внутрішнього вжитку”, те, що по-англійському зветься inner talk» [1, с. 63]. З одного боку, «своя мова» ускладнює розуміння епістолярних текстів, а з іншого – сприяє їх цілісності, автентичності та щільності, тим самим об'єднуючи у путівник по Шевельову – Забужко: «Думаю, що Ви возклали вінок із блакиттю й жовтянкою на труну великого Карла (все ж таки чверть століття воював з великим Петрухою, а це не жарт), і вже ваші закаблуки цокають у темряву київських ночей, як вони відлунювали в ту сверстючну ніч, коли ми Вас безжалісно викинули з нашої / не нашої машини саму й беззахисну» (лист Шевельова від 15.10.1996 р.) [1, с. 128]. Або ж (лист Шевельова від 31.08.1997 р.): «Ото, як перестану цюпати на своїй еквівіковій машинці, то воно означатиме, що кількість перейшла в якість і все буде, як провидів великий руський поет Іван Нікітін – “Старый, с белой бородой дедушка сидит, чашка с хлебом и водой...”, після чого буде, як передбачено, “the rest is silence”» [1, с. 175].

Помітно, що з кожним наступним листом зростає градус невимушеності епістолярного слова, листи перетворюються на бесіду, записану кимось нашвидкуруч на папері: «І так ото советский...

тьху, sorry, український народ “с уверенностью смотрит в будущее”... А двох обіцяних томищ нетерпляче очікую від Вас уже в новому році – і навіть в голові собі не покладайте, ніби можете отак-о безвідповідально, “на шару” взяти й померти, залишивши їх мені без свого автографа, – ще що вигадали!» (лист Забужко від 25.12.2000 р.) [1, с. 294]. «Свій дискурс» аж ніяк не сприяє лінійному прочитанню листів респондентів, однак залучає читачів до інтерпретації, провокує, випробовує та є вимогою часу. Як зазначає літературознавець і перекладач Петро Рихло, «реальна дійсність, науково-технічний прогрес, форми суспільного й приватного буття у ХХ ст. настільки ускладнилися, що вже не могли бути передані традиційними поетичними прийомами й засобами. За таких умов інтертекстуальність давала змогу гранично ущільнювати поетичну думку... відкривати сугестивні глибини підтексту, а головне – конфронтувати між собою історію й сучасність, реальне й віртуальне, буденне й езотеричне, пам’ять і забуття, “я” і “ти”... <...> Лише в такому зіткненні ліричних топосів можливо відтворити суперечливий образ епохи» [2, с. 8]. Таким чином, усі інтертекстуальні вкраплення мають «епохальні значення», творять історію дискурсу: «І в дослідженнях, і в листі з 28 серпня розкішно квітне наш сленг. Я вірю в сленг. Французи, італійці, іспанці – усі вони знайшли себе не з класиків міднокутих, а таки з сленгів – апеннінського, галльського, піренейського. Мовчїть, Горациї й Вергілії, вам усім дорога до клясних кімнат» (лист Шевельова від 28.11.1995 р.) [1, с. 78].

Підвищена «густина інтертекстуальності» (О. Забужко) у листуванні не тільки створює цілісний текст епістолярних повідомлень, але є ознакою художньої майстерності комунікантів, завдяки якій формуються автентичні авторські образи. Власне, в епістолярному діалозі «незавершені тексти» (Р. Барт) продовжуються в інших текстах завдяки «іншому голосові». Таким чином, можемо вважати *епістолярний діалог* циклічним процесом назбирування текстів та кодів автора й адресата задля прочитання нового, іншого тексту, у якому відбулися декодування інформації та демаскування особи автора.

Якщо вдатися до підрахунків обсягу листовних послань Шевельова – Забужко, то відразу впадає у вічі стисла епістолярна лаконічність гарвардського професора та повнометражність послань молодой письменниці. Схоже, О. Забужко передбачила таку реакцію, тому безапеляційно відповідає прогнозованим читачам: «Для тих, кому в цій книжці може видатись забагато Забужко, пояснюю, що листи ЮШ були стандартного обсягу (переважно друковані на поштових аркушах, призначених для згортання конвертом) – мої, натомість, “розпухали” без жодних обмежень, чим і спричинено позірну нерівноправність голосових партій (по 3–4–5 моїх сторінок – проти незмінно й строго одної від ЮШ): кажу позірну, бо густина інформації з мало- чи багатослівністю нічого до діла не має, і один лаконічний рядок ЮШ не раз може, якщо вмїти подумки його “розгорнути”, вмїщати в собі “статтю середнього розміру”» [1, с. 23]. Схоже на те (лист Ю. Шевельова від квітня 1996 р.), що епістолярні комуніканти домовилися про стандарти листування заздалегідь: «Дер лянген Редє курцер Зїнн – довгим листам від Вас радий. А Вас прошу прийняти мїй стандарт, встановлений генеральним пошт-майстром Сполучених Штатів» [1, с. 105].

Однак Забужко часто-густо просить у листах вибачення за безкінечність своїх епістолярних повідомлень: «Оце розписалася я! <...> Припиняю, наступаючи на горло “собственной песне”, бо збиралася висипати на Вас ще купу якихось новин і пліток» (лист від 09.08.1995 р.) [1, с. 73]. Або ж: «Простїть цього несосвітєнно довгого листа» (лист О. Забужко від 03.03.1996 р.) [1, с. 99]. І так майже в кожному повідомленні: «“Листик” мїй, як звичайно, плавно переходить у середнього розміру газетну статтю, дєсь завбільшки з колонки, які прописую для невідомого тижневика “Наша Україна”» (лист О. Забужко від 20.04.1997 р.) [1, с. 163]. «Оце “листище” вийшов, нївроку!» (лист О. Забужко від 23.11.1999 р.) [1, с. 270].

Повертаючись до способів реалізації образу автора в епістолярному діалозі, потрібно відзначити в кореспонденції Шевельова – Забужко високий ступїнь відкритості до чужого слова, який став можливим завдяки невимушенїй власнїй мовї («балаку») та взаємнїй налаштованостї комунікантїв на діалог. Авторська постать у такому діалозї проявляєтьсє завдяки стилєвій домінантї, адже специфіка епістїлю спрямована на те, щоб максимально об’єктивно розкрити особу автора та адресата. Епістїлярнї тексти О. Забужко – Ю. Шевельова – це стилїзована літературна форма спілкування, перенесена у площину листа. Надзвичайна інформативна щїльнїсть, подїєвїсть, частє вживання англїцизмїв, русизмїв, слєнгу тощо не переобтяжують листи, а передають легкїсть та невимушенїсть епістїлярного діалогу. Епістїлярнї тексти Ю. Шевельова хоча й лаконїчні, однак у них чїтко визначенї цїлі та завдання листовних послань, на які очїкуваласє розгорнута вїдповїдь епістїлярного опонента. Тому можна констатувати той факт, що в епістїлярнїї Шевельова – Забужко розгортаєтьсє

діалогічна схема «питання – відповіді», бесіди чи дискусії, при якій (прямо чи опосередковано) кожен з комунікантів отримує бажаний «шматок» інформації.

Таким чином реалізувався першопочатковий задум комунікантів: «ЮШ цікавила у моїй особі “Україна сучасна”, якої він не знав, мене в ньому – “Україна втрачена”, яку я сама для себе відкрила» [1, с. 28]. У такий спосіб відкривається і мотивна організація епістолярної комунікації. З одного боку, спілкування зі знаним майстром минулої епохи не могло не тішити «Его» молодій дебютантці та зіграло роль «настановчої сесії» перед відповідальними іспитами, яка відбувалася за посередництвом листів. Водночас для Ю. Шевельова кореспонденція стала останньою надією та вірою у те, що «вітчизна, вийшовши з “зони”, от-от “упізнає себе”: в ньому, в Курбасові, в Кулішеві, в Хвильовому, – в усіх, хто був “зарано прийшов”» [1, с. 316]. З іншого боку, з огляду на надзвичайну інформативність епістолярної комунікації та ще більшого коментаторського блоку, епістолярний діалог став вагомою частиною або ж повноцінним путівником по Ю. Шевельову – О. Забужко. В епістолярії представлена хронологія подій не тільки біографічного характеру, але й політико-культурного. На сторінках епістолярних текстів розгортаються сюжети майбутніх літературних шедеврів та критичні відгуки на них. Епістолярій Шевельова – Забужко є одним із перших видань епістолярної творчості українських письменників, у якому використана парна перспектива епістолярного діалогу. Ефект епістолярного двоголосся може бути застосований також (з огляду на листування Шевельова – Забужко) для створення путівника.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, нове літературознавче поняття «епістолярний діалог» – обов’язкова категорія на шляху до визнання суверенності жанру епістолярію. Його визначення послугує, на нашу думку, встановленню граничної лінії між діалогічним листуванням та монологічними текстами. В епістолярному корпусі Ю. Шевельова – О. Забужко чітко виражена діалогічна основа листів. Ці епістолярні послання стали підтвердженням існування та розвитку в українській літературі нового жанру – епістолярного діалогу. Видання епістолярних масивів знаних українців з позицій парної перспективи демонструють поетику, мотиви, стиль, проблематику діалогу, чітко визначають образ автора та засвідчують необхідність «двоголосся» задля всебічного розкриття автора й адресата.

Джерела та література

1. Забужко О. Вибране листування на тлі доби: 1992–2002: з додатками, творами, коментарями, причинами до біографій та іншими документами / Оксана Забужко, Юрій Шевельов. – К. : Висока полиця ; ВД Факт, 2011. – 504 с.
2. Рихло П. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст : монографія / Петро Рихло. – Чернівці : Рута, 2005. – 584 с.

Стерничук Вікторія. Жанрово-стилістическіе особенності епістолярного діалога Юрія Шевелева – Оксани Забужко. В статті розглядається епістолярний діалог Ю. Шевелева – О. Забужко як сукупність парних текстів – документів письменого обшєнення субьєктів, що в результаті складають цілісний текст, отримують жанрово-стильову визначеність і завершеність, зафіксовану в книжковому виданні. Авторська складова в такому діалозі проявляється посередством стильової домінантї, специфіка епістиля направлена на те, щоб максимально обьєктивно раскрыть личность автора и адресата. Епістолярні тексти О. Забужко – Ю. Шевелева – это стилізованна літературна форма обшєнення, перенесена в сферу письма. Эти епістолярні послання стали підтвердженням существованія и развития в украинской литературе нового жанра – епістолярного діалога. Издание епістолярных масивов известных украинцев с позиции парной перспективы демонстрируют поэтику, мотивы, стиль, проблематику діалога.

Ключевые слова: епістолярний діалог, епістиль, коммунікація, автор, адресат, інтертекстуальність.

Sternichuk Viktoriya. B. Genre and Stylistic Features of Epistolary Dialogue of Yuriy Shevelev – Oksana Zabuzhko. The article deals with epistolary dialogue of Yuriy Shevelev – Oksana Zabuzhko as a set of paired texts written communication – subjects of documents that in resulting constitute integral text, obtain genre and stylistic definition and completeness fixed in book publishing. The author’s component in such a dialogue is manifested through stylistic unit, specificity of epistyle aims to reveal the author and the addressee more objectively. Epistolary texts of O. Zabuzhko – Y. Shevelev – stylized literary form of communication carried over into the sphere of writing. These epistolary messages have confirmed existence and development in Ukrainian literature a new genre – the epistolary dialogue. Edition of the epistolary texts of famous Ukrainians from the position of pair perspective demonstrate poetic, motives, style, dialogues problem.

Key words: epistolary dialogue, communication, author, addressee, intertextuality.

Стаття надійшла до редколегії
27.11.2014 р.